

Ankara Üniversitesi

DİL VE TARİH -COĞRAFYA

Fakültesi Dergisi

Cilt XXIX

Sayı : 1 - 4

Cilt XXIX - Sayı : 1 - 4

*

Ocak - Haziran 1971-Temmuz-Aralık 1978

İÇİNDEKİLER

NEVİN SELEN	: Söz Söyleme Sanatının Tarihsel Gelişimi
GÜRSEL AYTAÇ	: Alman Edebiyatında yeni bir akım Yeni Bireycilik
YÜKSEL BAYPINAR	: Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme
ZEKİ CEMİL ARDA	: Der Missverstanene Shakespeare und die Sluru und Drang Dichter
JACQUES HURE	: Une Emprunt d'aragon'a Henry Corbin
NERİMAN ERATALAY	: Jean Gion'dan bir öykü
IŞIN YALÇINKAYA	: Taş devirleri Sanatında Teknik ve Stil
ALAEDDİN TANDOĞAN	: Çayeli ve Pazar İlçelerinin Ekonomik Yapısı
NERMİN ERDENTUĞ	: Türk Köyünde Modernleşme
MELEK DELİLBAŞI	: 1403 Tarihli Bizans Türk Antlaşması
ÖMER ÇAPAR	: Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) tapınımı
ÖMER ÇAPAR	: Anadolu'da Kybele Tapınımı

D e k a n

Prof. Dr. Yařar Yücel

Yayın Komisyonu Başkanı:

Prof. Bedrettin Tuncel

Yayın Komisyonu Üyeleri :

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz

Prof. Dr. Meliha Anbarcıođlu

Prof. Dr. Özdođan Sür

Doç. Dr. Esin Kâhya

Fakültenin Profesör, Doçent ve Asistanları
DERGİ'nin tabii yazarları

Ankara Üniversitesi

DİL VE TARİH-COĞRAFYA

Fakültesi Dergisi

Cilt XXIX Sayı : 1 • 4 * Ocak - Haziran 1971-Temmuz-Aralık 1978

SÖZ SÖYLEME SANATININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Konuş, kim olduğunu söyleyeyim"
Sokrates

Prof. Dr. Nevin SELEN

İlk Çağ

Kişinin yaşantısında, yemek, içmek, nefes almak vb. gibi doğal eylemlerden biri olan *konuşmanın* (sprechen) önem kazandığı, ve bir sanat türü haline geldiği ülke, bilindiği gibi Yunanistan'dır.

1.1. Yunanlılar

Kısaca gözden geçireceğimiz *söz söyleme sanatının* tarihsel gelişmesi Yunanistan'da dört devreye ayrılır.

— Belirsiz bir zamandan Pers savaşlarına kadar olan devre; bu devre, adı geçen sanatın başlangıç devresidir.

— Pers savaşlarından Makedonyalı İskender'in ölümüne kadar olan devre.

— Makedonyalı İskender'in ölümünden, Yunanistan'ın Romalılar tarafından zaptına kadar olan devre.

— Yunanistan'ın zaptından, Bizans İmparatorluğunun, Doğu-Batı Bizans İmparatorluğu olarak ikiye ayrılmasına kadar olan devre. (M.Ö. 146.M.S. 395)¹.

¹ Anton Westermann, *Geschichte der Beredsamkeit in Griechenland und Rom*, C. II, Leipzig, Verlag von Yahann Abrosius Barth, 1833-1835, s. 19 V.Ö.

Bir toplumun siyasal ekonomik, sosyal, tarihsel ve kültürel nedenlerle, yapısında ve fikir alanında meydana gelen değişikliklerin, söz konusu toplumun dilini de etkilediği bir gerçektir. Antik dünyada da bu siyasal ve tarihsel olaylar, *dilde* bir sanat türü olan *hitabetin* gerek doğuşunda, gerek gelişmesinde çok büyük rol oynamıştır. Burada her birinin ayrıntıları üzerinde durulacağı düşünülmemelidir. Sadece, bu devreler dikkate alınarak söz söyleme sanatının gelişmesi izlenecektir. Birinci devrede, Yunanistan'da mutlak bir monarşi hakimdir. Prensle halk arasında aşılması olanaksız bir uçurum vardır. Prens, barışta sosyal sorunları, savaşta siyasal kararları, halka iletmek için tek haberleşme aracı, meydan toplantılarında yaptığı konuşmadır. Yargıç olarak prens konuşur, siyaset adamı olarak yine prens konuşur. Halkın, bu toplantılarda, ne kendisini savunmak, ne de alınan kararlar hakkında fikir yürütmek için konuşmaya hakkı vardır. Bu devrin öncüsü sayılan *Homer*, ülkesinin tarihini destan biçiminde dile getirmiş, bu destanda, kahramanlarını, gerçekte dilediği ve hayal ettiği gibi konuşturmuştur.

Monarşiyi izleyen, aristokrasi devrinde, soylu tabakayla halk arasındaki ayırım, adı geçen sanatı bu kere sadece soylu tabakanın elinde işler hale getirir.

Solon ile kurulan demokrasi, her vatandaşa, siyasal sorunların tartışıldığı ve mahkemelerin görüldüğü meydan toplantılarında konuşma hakkı verir. Böylece, söz söyleme sanatına yol açılır ve devir koşullarının sağladığı olanak ölçüsünde gelişir.

Bunu izleyen tiranlık devrinde ise, halk yine susturulur, söz söyleme sanatı tek elde toplandığı için gerileme kaydeder.

Clistenesle yeniden kurulan demokrasi, söz söyleme sanatına, *Solon*'un verdiği yeri sağlar ve Yunanistan'ın siyasal olaylarına paralel olarak gelişir. Pers savaşlarıyla ortadan kalkan Uranlığın yerini alan demokrasi, ülkeye her alanda yeni bir düzen getirmiştir. Bir yanda Pers savaşlarının ortaya çıkardığı sorunlar öte yandan yeni düzenin getirdikleri, meydan toplantılarında, bu sorunlar hakkında konuşacak hatiplerin varlığını ve yetişmesini zorunlu kılar. Böylece, "söz söyleme" kişisel bir hak ve yetenek olmaktan çıkıp, sanatın bir kolu haline gelir. Bunu subjektif bir eylem halinden çıkarıp ilmi bir obje haline getirenlerin *Corax* ve *Tisias* olduğu kabul edilmektedir². *Hitabet* okulları kurulur, hatipler yetiştirilir. Sicilya'da, bu siyasal olaylar gelişir ve söz söyleme sanatını büyük ölçüde etkilerken, *Atina*'da da felsefe dilinde, "Bilge" diye tanınan *Sofistler* kendilerini dile ve söz söyleme sanatına atamışlardır. Özellikle, savunma ve tartışma gibi konuşma türlerinin tekniği üzerinde çalışırlar. Bunların arasında en çok ün yapmış hatiplerden biri *Gorgias'dır*.

2 Ibid.. . s.36.

Büyük bir olasılıkla Corax'ın öğrencisi olan Gorgias, bu sanatı Sicilya'da öğrenmiş ve Atina'ya gelerek bir hitabet okulu açmış, o çağda hemen her sofistın yaptığı gibi kent dolaşarak, güzel, anlamlı konuşmanın tekniğini öğretmeye çalışmış, özellikle, mahkeme konuşmalarıyla ün yapmıştır. O devirlerde, bir sanığın mahkum ya da af edilmesi, delillerin yeterliğine, ya da cezayı gerektirecek bir eylemin var olup olmadığına değil, sadece hatibin konuşma gücüne bağlıdır.

Gorgias'ın, retorik alanda yer alan iki yazısı zamanımıza kadar erişmiştir; "Lob der Helena" (Helen'in methi) ve "Verteidigung des Palamedes" (Palamedes'in savunması); konuşmalarında günlük dilde kullanılan olağan sözcüklerden çok, ağdalı bir üslûp kullanan Gorgias, elde kalmış olan bu konuşmalarının birincisinde, methiye üslûbu, ikincisinde savunma, mahkeme üslûbu kullanmaktadır. O devirde, hitabet öyle bir sanattır ki, haksız haklı, haklıyı haksız, gerçeği yalan, yalanı gerçek, kötüyü iyi, iyiyi kötü gösterme gücüne sahiptir ve böyle olması gerekir.

Böylece hitabet, sofistlerin elinde sanat haline gelmiş ve gelişmiştir³.

Methiye ve mahkeme konuşmalarının yanısıra demogoji türü işlenir ve *Pericles* gibi büyük demogoglar yetişir.

Gorgias'ın en ünlü öğrencisi *Sokrates'dir*. Sofist ekolüne dahil olduğu halde, onların üslûbunu mügalâta olarak nitelemiş, içerik bakımından boş, daha çok biçime önem verilen bu üslûbu bir yana bırakıp, biçim bakımından güzel olduğu kadar içerik bakımından da doyurucu ve ikisinin tam bir uyuşum içinde olduğu *attik* üslûp adı alan bir üslûp kullanmıştır. Devlet işlerine aktif olarak katılmamakla beraber, Yunanistan'ın siyasal sorunları üzerine, etkili konuşmalar yapmış ve bu konuşmalarıyla, söz söyleme sanatı alanında çok büyük rol oynamıştır. M.Ö. 390 da bir hitabet okulu açmıştır⁴.

Söz söyleme sanatını, felsefe açısından ele alan *Aristoteles* M.Ö. 355 yılında bir okul açmış ve 358-48 yılları arasında Atina'da kaleme aldığı "Drei Büchern der Redekunst" adlı eserinde kendi teorisini açıklamıştır. Aristoteles için en önemli nokta, konuşmanın ikna edici olmasıdır. Bunun için de, konuşmacının ikna edici araçları tanıması, bunları kullanmasını bilmesi gerekir. Örneğin, dinleyiciyi, sözleriyle dilediği amaca ulaştırabilmesi için, kullandığı kelimeler kadar hal tavrı ve tutumuna da dikkat

3 Heinrich Gomberz, *Sophistik und Rhetorik*, Verlag von B.G. Teubner, Leipzig, Berlin 1912, S. 1. V.Ö. ve S. 42. V.Ö, S. 279 V.Ö. daha fazla bilgi için Bk. Friedrich Blass, *Die attische Beredsamkeit*, C. I. Teubner B.G. Leipzig, 1868-1880, S. 44 V.Ö. Anton, Werstermann, op. cilt., S. 43. V.Ö. Friedrich Zucker, *Der Stil des Gorgias nach seiner inneren Form*, Sitzungsberichte der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst. Jg. 1956 Nr. 1. Berlin 1956.

* Bu yazıların kesinlikle Gorgias'ın olduğu söylenemiyor, Gomberz S. 215.

4 Blass, op., cit., C. II., S. 112 V.Ö.

etmelidir⁵. Aristoteles'in çağdışı ve siyasi muhalifi Demosthenes bu alanda en çok ün yapmış hatiplerden biridir. Ailevi nedenler, tanrı vergisi olan mücadeleci ruhunu kamçılamış, *hitabet sanatına* karşı eğilimi, onu, "Hitabet yazarı" (Redenschreiber) olmaya yöneltmiş, daha sonra savcı olarak önemli siyasi davalara girmiş, bu alanda başarısı, ona siyasi çevrelerin kapısını açmıştır. Mahkeme savunmalarında olduğu gibi siyaset adamının da gücü o çağda, hitabet yeteneğine bağlıdır. Demosthenes Atina'nın, içinde bulunduğu siyasi durumla çok yakından ilgileniyor, düzeltmek için çözüm yolu arıyordu. Siyaset tek tek kişiler tarafından, meydan toplantılarında verilen meydan nutuklarıyla yapılırdı. Bu çevrelere giren Demosthenes, özellikle dış siyasetle ilgilenmeğe başlamış ve bu husustaki tutumunu Makedonyalı Filip'e karşı açtığı söz savaşı ile ortaya koymuştur. Makedonyalı Filip'in, ülkesine yaptığı çeşitli saldırılar nedeniyle, kökünden sarsılmış olan siyasi ve sosyal düzeni yoluna koymak için çaba sarfeden ve bunun ancak ve yalnız meydan toplantılarında yapacağı konuşmaların gücüyle gerçekleşeceğine inanan Demosthenes, fizikman ufak tefek, zayıf ve etkisiz bir ses tonu olduğu ve en önemlisi "r" seslerini çıkaramadığı için istediği konuşmaları yapamadığından, bu yolda kendini yetiştirmeğe çalışmıştır. Günlerce, aylarca bir mahzene kapanıp bugünkü anlamıyla fonetik eğitim diyebileceğimiz bir çalışma yapar. Günümüzün tekniği karşısında ilkel, ilkel olduğu kadar da doğal ve içgüdüsel olan bu fonetik eğitim, kayda değer derecede ilginçtir. Örneğin zayıf ve yetersiz olan ses tonunu güçlendirmek için, deniz kıyısında, gürleyen dalgaların sesini kendi sesiyle bastırmak çabasıyla günlerce, kendi kendine yüksek sesle konuşmalar yapar. Çıkaramadığı "r" seslerini, söyleyebilmek için, kapandığı mahzende, ağzına çakıl taşları doldurarak yüksek sesle ve özellikle "r" seslerini içeren kelimeleri defalarca söyler. Konuşurken, daima bir omuzunu kaldırıp indirme gibi tikini yok etmek için, tam omuzunun hizasına ve her harekette omuzuna batacak şekilde tavandan bir kılıç sarkıtır. Konuşma sırasında, omuzunu her oynatışta omuz başına batan kılıç, orayı yara yaptığı için, bu tikinden kurtulmayı başarır.

Bütün bunlar, o devirde hitabete ne denli önem verildiğini, her türlü sorunun halli için hitabet gücünün ne denli gerekli olduğunu göstermeye yeterlidir. Böylece kendisini eğiten Demosthenes, meydan toplantılarında dış tehlikelere karşı halkını uyaran, kamçılayan, harekete geçiren çok başarılı konuşmalar yapmış ve büyük ün kazanmıştır.

Halikarnas'lı Dionys, Demosthenes'in konuşmaları hakkında "oldukça ayrıntılı, rağmen derli toplu, fazla ağdalı, rağmen gerçekleri yansıtan, kısa, rağmen özlü. . . ." diyor ve "onun konuşmasını dinleyen kimse, doğru,

⁵ Ursula Stötzer, *Deutsche Redekunst im 17. und 18. Jahrhundert*. Max Niemeyer Verlag, Halle (Saale) 1926 S. 16 V.Ö. Daha fazla bilgi için bk. Aristoteles *Die Lehrschriften*, herausgegeben, übertragen und in ihrer Entstehung erläutert von Dr. Paul Gohlke, Ferdinand Schöningh Paderborn. 1959, passim.

söylediği herşey gerçekleşmeli diye düşünür' 'diye sözlerini tamamlıyor. Konuşmalarının böylesine etkili ve Yunanistan'ın siyasal hayatında çok büyük bir rol oynamış olduğuna değin, en büyük karşıtları bile aynı görüştedir⁶.

Söz söyleme sanatı tarihine "de corone" (über den Kranz) "*Kranzrede*" adıyla geçen konuşması, onu bu sanatın doruğuna ulaştırmıştır. Şöyle ki, Makedonya sorunu her gün biraz daha önem kazanmakta, Filip tek tek şehirleri almaktadır. Nihayet 346 da barış antlaşması imzalanmıştır, bunun için gönderilen elçiler arasında Demonsthenes ve Aschines de bulunmaktadır. Başarısız bir sahne sanatçısı olan Aschines, sonraları yazar ve özellikle hatip olarak ün yapmıştır. Başlangıçta Demonsthenes gibi Makedonyalılara karşıysa da, sonra Filip'in yanında yer aldığından, Demonsthenesle arası açılmıştır. Demonsthenes, ülkesine dönünce, Filip'e karşı bir birlik kurulması için, yaptığı etkili konuşmalarla halkını uyurmağa devam etmiştir. Çünkü imzalanan barışa rağmen, Filip saldırılarına devam ve Yunanistan'ı tehdit etmektedir. Bunlardan uygulanan Demonsthenes'in konuşmaları tüm Helen ülkesinde yankılar yapmış, hatta Filip, bu konuşmaları okuyunca "bizzat dinlemiş olsaydım, kendi muhalifim olurdu" demiştir⁷. Demonsthenes bu başarılarına karşılık *Ktesiphom* tarafından bir altın çelenk ödülüyle taltif edilir. Uzun savaşlardan sonra Filip akınlarını durdurur. Bütün bunlar Demonsthenes'in hitabet gücüyle sağlandığı için, kendisine büyük bir törenle bir altın çelenk daha verilmesi kararlaştırılır, fakat Makedonya parti sözcüsü olan Ashines bunu hak etmediği gerekçesiyle dava açınca tören ertelenir. Filip'in ölümünden sonra, Atina'da barış ve sükûnet için yanan umut ışığı, oğlu İskender'in yeni saldırıları ve hakimiyeti ile çabucak söner. Onun da karşısına hitabet silahıyla çıkan Demonsthenes'tir. Zaferden zafere koşan İskender zamanında Demonsthenes'i, Aschines'in açtığı çelenk davası ile bozguna uğratmak isteyen taraftarlar çoğalmıştır. İşte hitabet sanatı tarihine bu altın çelenk için ikisinin yaptığı konuşma "*Karanzrede*" adıyla geçmiştir. Bu konuşmada Demonsthenes hitabet gücünü bir kez daha ortaya koymuş, jüriyi sadece bu gücüyle etkilemiş, ikna etmiş ve kazanmıştır. Bu örnek, o çağda verilecek kararlar için hitabetin ne denli önemli bir rol oynadığını göstermeğe yeterlidir⁸.

Böylece *Söz söyleme sanatı*, M .Ö . 4. yüzyılda Demosthenes ile doruğuna erişmiş, ancak, İskender'in ardı arkası gelmeyen saldırıları sonucu Yunanis-

6 Max Pohlenz, *Gestalten aus Hellas*. Verlag F. Bruchmann, München, 1950 S. 427 V.Ö. Daha çok bilgi için bk: Blass, op.cit., C. III. 1. S. 4 V.Ö. Adolf Damaschke, *Geschichte der Redekunst*, Verlag von Gustav Fischer, Jena, 1921, S. 20 V.Ö. Westermann, op. cit. C. I., S. 192 V.Ö.

7 Damaschke, op. cit. S. 385. V.Ö.

8 Daha fazla bilgi için bk: Arnold Schafer, *Demosthenes und seine Zeit*, 3. C. Leipzig Teuber, 1856-1858 passim; Julius Beloch, *Die Attische Politik seit Perikles*, Leipzig, Teuber 1884. W. Jaeger *Demosthenes, der Staatsmann und sein Werden*, Berlin, Gruyter 1939. Grundt, *Politik und Gesinnung bei Demosthenes*, Ein Versuch zum Bilde der Politik des Demosthenes im Anschluss an d. 13. Rede Nieft 1939.

tan, İskender tarafından alınınca ölen demokrasiyle beraber söz hürriyeti de ölmüş, mahkemelerin görüldüğü, meclislerin kurulup siyasi kararların alındığı Agora bir sessizliğe gömülmüş, hitabet sanatı, sadece hitabet okullarının ders salonlarında içerikten çok biçim yönünden işlenmeğe başlamıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak da, siyasi konuşmaların yerini, 'tören konuşmaları" (Festrede) almıştır.

1.1.2. Romalılar

Yunanistan, Romalılar tarafından alındıktan sonra, hazırlanmış alan üzerinde, *Roma söz söyleme sanatı* filizlenmeğe başlamıştır. Ancak romalılar, *söz söyleme sanatının* teorisinden çok pratiğine önem vermiştir. Hitabet, her alanda devrin gereklerine yönelmiş, kişisel bir yetenek olmuştur. İmparatorluğun kuruluşundan 244 yılına kadar da böyle kalmıştır. Devlet hayatı başladıktan sonra, bu yetenek Roma'da da gelişme alanı bulmuştur⁹.

İlk Romalı hatip *Cato'dur*, Cato, bu sanata çok önem vermiş, hatibin niteliği ve görevleri üzerinde çok durmuş ve fikirlerini, "De oratore ad marcum filium" (Über den Redner für meinen Sohn Marcus) adlı eserinde toplamıştır. Bu kitap, Romalıların hitabet alanında yazılmış ilk kitabıdır. Yazılarının çoğu kaybolmuşsa da, Cicero 150'ye yakın yazısının olduğunu söyler. Bunlardan dördüncüsü, kendini savunmak için yazılmıştır¹⁰.

Hitabet eğitimini Yunanistan'da yapmış olan *Çiçero*, hatipler hakkındaki fikirlerini, bu sanatın altın eseri olan "De oratore" adlı üç kitapta toplamıştır. (M.Ö. 55).

Çiçero, adı geçen sanata, hepsinden çok önem vermiş, bu alanda az adam yetiştiğinden yakınmış ve antik dünya için yüzyıllarca geçerli olan teorisini kurmuştur¹¹.

"Bir kimsenin iyi bir hatip olabilmesi için, çevresindeki herşeyi çok iyi incelemesi ve hemen her alanda bilgi sahibi olması gerekir; aksi halde, konuşması, boş, yetersiz, dinleyiciyi doyurmayan, çocuksu bir konuşma olur. Ne üzerine, nasıl, hangi esasları belirterek konuşacağını bilmeyen ve bunları toplayacak, sunacak yeteneği olmayan bir konuşmacı, gülünç olmaktan öteye geçemez. Bundan başka, bir konuşma hazırlanırken aşağıdaki beş nokta dikkate alınmalıdır;

a) Konunun bulunması: "İnventio"

Konuşmacı önce ne hakkında konuşacağını, yani konuyu saptamalıdır.

9 Westerman, op. cit. C. II. S. 25 V.Ö.

10 Westermann, loc. cit. S. 47.

11 Westermann, loc. cit. S. 37. V.Ö. Bundan başka bk. Otto Seel. *Çiçero, Wort Staat, Welt*, Stuttgart Klett 1953, I. 4. S. 16.

b) Belgelerin düzenlenmesi: "Dispositio".

Sonra bu konu için topladığı belgeleri sadece gelişi güzel, karışık değil, konuya nasıl gireceğini, nasıl geliştireceğini ve nasıl bitireceğini saptayarak sorunların önemine göre bir diziye koymalıdır.

c) Kaleme almak: "Elocitio".

Daha sonra alıcıya, konuyu en etkili bir biçimde sunabilmek için kullanacağı kelimeleri saptamalı, yani üslûp sanatı yapmalıdır.

Özellikle bu noktada Çiçero, sembolik bir üslûp taraftarıdır. Teşbih ve istiarelere geniş ölçüde yer verilmesini öğütler. "Nehir" sözcüğü yerine örneğin "gümüş bir şerit" vb. Böylesine bir konuşmanın, metni süsleyeceği gibi, alıcıyı daha çok etkileyeceği kanısındadır. Alıcıyı etkilemesi, doyurması ve ikna etmesi için, konuşmacının, metni kaleme alırken, ünlem niteliğinde kısa cümleler kullanmasını, arasına, ortaya retorik sorular atarak, bu sorulara etkili bir davranışla, yine kendisinin cevap vermesini söyler.

ç) Ezberleme: "Memoria".

Böylece kaleme alınan metin, sonra da ezberlenecektir.

d) Sözü söyleme: "Pronuntiatio"¹².

Nihayet en önemli ve son eylem olarak topluluk karşısında konuşmaya sıra gelir.

O devirde, beşinci maddenin ne kadar önemli ve ne kadar etkili olduğunu baştan bu yana izledik. Özellikle, tonlama, vurgulama, ara verme, heceleri uzatma, kısaltma vb. gibi konuşmaya canlılık ve ahenk "Parçalar üstü" (suprasegmental*) özelliklerin alıcı ile verici arasındaki mesaj için ne kadar büyük bir rol oynadığının bilincine varmış olmaları, bugün bu bilim adına kayda değer niteliktedir.

Çiçero'yla teorisi kurulan hitabet sanatı, Çiçero'nun teorisine bağlı kalan *Quintilian*'la yirmi yıla yakın en parlak devrini yaşamış, gelişme alanı bulmuştur. Roma İmparatorluğunda, devlet gücü, *Aktaiyan*'ın eline geçip, tiranlık kuruluncaya kadar da, saltanatını sürmüş, sonra, tıpkı eski Yunan'da olduğu gibi, hitabet okullarının dersanelerinde işlenen bir sanat haline gelmiştir. Kronolojik gelişmesini kısaca gözden geçirdiğimiz antik hitabet sanatı, özetleyecek olursak, başlıca iki yolda ilerlemiştir. Biri sofistlerin öncülüğünü ettiği, bilimsel ve öğretici nitelikteki hitabet, diğeri yine sofist ekolüne dahil kimselerin öncülüğünü ettiği politik hitabet. Bu iki türden başka oluşan türler şunlardır:

12 Çiçero, *Vom Redner*, çev. Julius Friedrich, Karl Diltthey Verlag der F.B. Stuttgart für Desteich in Commis 1829 ve Buchhandlung von Mörschner in Wien 1833. I. Bd. S. 1773-1785 V.Ö. S. 1819-1820.

* Kavram için bk: N. Selen, *Entonasyon Analizleri*, Ankara, 1973.

— "Mahkeme Konuşmaları" (Gerichtsrede oder Prozeßrede).

— "Tören Konuşmaları" "Bayram Konuşmaları" (Festrede).

Özellikle bu konuşmalarda, retorik yeteneğini göstermek söz konusudur. Bu tip konuşmalarda, tanrıların, ülkelerin ve kahramanların, övgüsü yapılır. Bir çeşit methiye¹³.

— "Mutluluk dileği konuşmaları" (Beglückwünschungsreden)

— "Karşılama Törenleri Konuşmaları" (Begrüßungsreden).

— "Doğum günü konuşmaları" (Geburtstagsreden).

— "Evlenme törenlerinde yapılan konuşmalar" (Hochzeitsreden)

— "Gömülme törenlerinde yapılan konuşmalar" (Grabreden)

— "Avutma konuşmaları" (Trostreden)¹⁴.

Bununla, o çağda, konuşmanın, nasıl bir bilim olarak ele alındığı, nasıl çeşitlere ayrılarak, her biri için ayrı üslûbun biçimlendiği, dolayısıyla eski Yunan ve Roma'da, bu sanata ne denli önem verildiği açıkça görülmektedir. Yalnız teorileri, üslûp biçimleri ortaya konmakla kalmamış, hatibin, konuşma sırasında duruşu, mimik ve yapacağı jestler bile saptanmıştır.

Bundan başka, konuşmada, dinleyiciyi etki altına almak ve gönderilen mesajın gücünü artırmak için kullanılan suprasegmental araçların vurgu, tonlama, aksan, ritim kullanılmasına dikkat edilmiştir¹⁵.

Özellikle Roma İmparatorluğu, Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrılınca (M.Ö. 395) *söz söyleme sanatı* gelişmesinde gerileme kaydedilir. İslâm istilâsına uğrayarak batan Doğu Roma İmparatorluğu topraklarında, özen görmemiş, körleşmeğe başlamıştır. Çok dindar olan başkumandan *Amru*: "Bu bir yığın ciltte ya kuranda yazılı olanlar vardır, ki o zaman bunlar gereksizdir, kuranda nasıl olsa hepsi yazılıdır; ya da bu ciltlerde, kuranda yazılı olmayan başka şeyler vardır, ki o zaman tehlike-lidir". gerekçesiyle tüm ciltleri yaktırmıştır¹⁶.

Buna karşılık, masal biçiminde anlatım, konuşma türü, doğal olarak içten gelen konuşma, doğu dünyasında çok güçlüdür. İdama mahkûm olan bir cariyenin, anlatacağı bir masalı bitirdikten sonra idam edilme isteğinin

13 Damaschke., op., cilt., S. 152.

14 Daha fazla bilgi için bk. Pohlenz, op., cit., S. 176, ve Ernst Robert Curtius, *Europäische Literatur und Lateinisches Mittelalter*, Berlin, 7. B. 1969 S. 73 V.Ö.

15 Richard Volkmann, *Die Rhetorik der Griechen und Römer*, Berlin, Ebeling et Plahn, 1872, S. 34 V.Ö.

16 Edvard Norden, *Die antike Kunstprosa*, C. II., Darmstadt 1958 5.B. S. 85 V.Ö.

kabul edildiği ve geniş, zengin bir hayal gücüne sahip olduğu için 1001 gece süren bir masal anlatarak, idamını unutturduğu bilinir ve bu olay İslam Dünyasına "Binbir Gece Masalları"nı kazandırmıştır.

1.2. Orta Çağ

Görüldüğü gibi, antik çağda bilimsel ve daha çok siyasal alanda gelişen söz söyleme sanatı, Ortaçağ'da dinsel alanda gelişmiştir. Bu alanda hitabete önem verilmesi ve orda gelişmesi özellikle orta çağda, halkın, bugüne göre, papazların vaazlarına daha çok değer vermesiyle açıklanabilir. Toplumdaki büyük bir kitlenin okuma bilmediği bu devirde, din, felsefe ve etik alanda bilgi edinebileceği tek kaynak papazların verdiği vaazlardır. Orta bir kültür düzeyindeki halkın anlaması söz konusu olduğundan, papazlar ana dillerinde, örneğin Almanya'da almanca vaaz vermekteydiler. Ancak, din adamlarına Lâtince hitap edilirdi. Almanya'da, Alman dilinin sadece ve ilk kez Protestan çevrelerinde ve Luther'in reformları ile yabancı etkilerden kurtulduğu ve kendi kendini bulmağa çalıştığı inancı tartışmasız kabul edilemez¹⁷.

Bütün ortaçağ boyunca, en azından ayda iki kez almanca vaaz verilmesi öngörülmüştür¹⁸. Böylece, özellikle kilisede gelişen bu sanat din adamlarının elinde 13. 14. 15. yüzyılda din alanında doruğuna erişmiştir Papadan çıkan özel izinle, yalnız kilise kürsüsünde değil, meydanlarda da vaaz verebilen papazların, antik üslûbuna siviline bağlı kalarak, retorik sorular ortaya atmış bu sorulara yine kendilerinin retorik bir tonla cevabı vermesi, halkın dikkatini dağıtmamak için sık sık kullandıkları ünlem niteliğindeki kısa cümleler, başarılarına ve halk üzerindeki etkilerine öylesine yardımcı olmuştur ki, soylu tabakadan bazı kimseler bu konuşmaların etkisiyle tutumlarını ve etik değerlerini değiştirmişlerdir. Antik çağın söz söyleme, sanatında, elocutio, hatipler için kaçınılmaz bir gerçektir. Orta çağda söz söyleme sanatının öncüleri papazlar için ise, elocutio şart değildir; isteyen söyleyeceklerini kaleme alır, isteyen irticalen konuşur; zaten o gücü, gerekli sözcükleri ve cümle dizilerini tanrı o anda ilham eder.²⁰

Her ne kadar felsefe ve etik konuları işliyorlar ve çoğunlukla okuması olmayan dinleyici kitesine hitabet ile bütün bu konularda bilgi veriyorlarsa da konuşmanın ağırlık merkezini yine de dinsel konular oluşturmaktadır.

17 Johannes Marbach, *Geschichte der deutschen Predigt vor Luther, Berlin 1874 C. I.*, 1 yarı, Giriş S. 2.

18 R. Cruel, *Geschichte der deutschen Predigt im Mittelalter*, Detmold: Meyer, 1879 S. 8.

19 Jrmargard, Weithase, *zur Geschichte der gesprochenen deutschen Sprache*, 2 C. Max Niemeyer Verlag/Tübingen, 1961, CI., S. 22 V.Ö.

20———,———, Ibid., S. 33.

1.3. Yeni Çağ

İlk kez 1493 yılında söz söyleme sanatı hakkında bir eser yazılmışsa da, bütün çalışmalar antik çağ söz söyleme sanatının aktarımından ileri gidememiş ve bu nedenle gelişmemiştir. Bir sanat, aktarıldığı alanda beslenecek olan ve doğuşuna neden olan motifleri bulduğu taktirde gelişir. Oysa iki çağ motiflerinin niteliği farklıydı; bunun doğal sonucu ise, aktarmının istenen sonucu vermemesidir. Aynı koşullar, aynı nedenler olmadıkça aktarılan sanat aktarıldığı toplumun sosyal, siyasal ve kültürel yapısına uymadıkça gelişme alanı bulamaz. Antik çağda demokrasinin ürünü olan bu sanat, Avrupa, özellikle Almanya'da, köylü kitesinin, burjuvaziye karşı ayaklanmasıyla dünyevi alanda yer almıştır. Çünkü, köylünün hakkını arayan sesinin duyurmak için tek haberleşme aracı *konuşmaktır*. Bu da daha çok Almanya'ya nazaran daha güçlü bir merkezi sistemle idare edilen İngiltere'de gerçekleşmiştir.²¹ 30 yıl savaşlarının ortaya çıkardığı sosyal, siyasal, ekonomik bunalımları çözmek için yine tek araç halk topluluklarında yapılan *konuşmadır*. Bu gereksinme, sanatı körüklemiş ve 1634 yılında Matthâus Meyfart'ın "Teutsche Rhetorica" adlı eseri çıkmıştır. Yine antik retorığı örnek alan bu eser, çok başarılı olmamakla beraber, hitabetin önemini ortaya koyması bakımından kayda değer. Daha sonra Augustiner Kilisesinin papazı olan Matthâus etrafına birçok öğrenci toplamış ve onlara hitabetin kural ve kanunlarını öğretmeye çalışmıştır. Her meslekten herkesin anlamlı güzel konuşmasının gerekli olduğunu ileri sürmektedir.²²

1634-1662 yılları arasında, bu alanda yazılmış esere rastlanmamaktadır. Çünkü, tiranlık yalnız efendilere konuşma olanağı vermiş, halkı susturmuştur. 1662 yılında Balthasar Kindermann "Deutsche Redner" adlı alında bir eser yayınlamış ve bu eser bir iki kere bastırılmıştır. Antik hitabet sanatına dayanarak yazılmış olan bu eserde, her tür konuşma için örnekler verilmekte ve bu sanatın gerektiği gibi işlenmesi hususunda hazırlanmaktadır. Kaspar Stieler'in Kindermann'ın bu eserini 20 yıl sonra tekrar yayınlaması, bu alanda böyle bir çalışmaya ne kadar susanmış olduğunu, buna rağmen kısır kaldığını göstermeye yeterlidir.²³

Baştan beri işaret edildiği üzere, genellikle sadece kulağıyla algılamamağa alıştığından, okuma yazmadan yoksun olan alıcı, yazılı metni okuyamayacak okusa bile göze hitabedileni algılama yeteneğini edinmediğinden yazılı mesajı kavrayamayacaktır.

21 Hildegard, Gauger, *Die Kunst der politischen Rede in England*, Tübingen Niemeyer, 1952, S. 7. V.Ö., Damaschke, op. cit. S. 237. V.Ö.

22 Friedrich August G. Tholuck, *Lebenszeugen der luthenischen Kirche aus allen Standen vor. u. während der Zeit des 30. Krieges*, Berlin 1859, S. 209, V.Ö.

23 Stoetzer, op. cit., S. 72 V.Ö.

1.3.1. Reform Çağı

Bunu anlayan Luther, yalın bir dille yazmış ve en önemlisi yazdığını okumuştur. Böylece Luther, söz söyleme sanatı alanında, kilise kürsüsünden yaptığı konuşmalarla "Kürsü Hatibi Eğitmeni" (Erzieher des Kanzelredners) olarak yer almıştır²⁴.

Luther'e göre kelâm, tanrı verisidir. "Hikmet, zor kullanarak değil, kelâmla idare eder; insan oğlunu kelâmla eğitir, kelâmla avutur, tüm ıstırapları kelâmla hafifletir.²⁵ Tanrı verisi olan kelâmın büyüleyici gücüne sık sık değinen Luther "Tanrı kelâmının gücü öylesine büyük ki, insan oğlunun dudaklarından çıkıveren tanrı kelâmı, güçlü bir ruh olan şeytanı o anda yenilgiye uğratabilir.²⁶ diyor. Tanrı verisi kelâmının gücüne olduğu kadar, kul sözünün de gücüne inanan ve önem veren Luther, "tanrı kelâmı" (Gotteswort) ile "insan sözü" (Menschenwort) arasında kesin bir ayırım göstermekte, insan sözünü "optima dei creatura, ad potimum usum creata" diye tanımlamaktadır.²⁷

Luther, antik çağdaki "söz söyleme sanatı" anlayışından ayrılır ve dialeatikle retoriği karşılaştırır. Dialektiğin kısa ve öz üslûbuna karşın, retoriğin ağıdalı üslûbunu yerer: "Dialectica spricht: Gib mir zu essen, Rhetorica spricht: Ich bin heitt henk den gantzen tag schwerlich gangen, bin muhet, kranck, hungerig etc. hab michts gessen; lieber gib mir doch ein gutt stuck fleisch, ein gutten pratten, ein gutt humpen bir gib mir trinck hen."²⁸

"Bana yiyecek ver" diyen dialektiği karşı retorik: "Tüm gün meşakatkale yürüdüm; yorgun, hasta, açım vb. hiç bir şey yemedim; kıymetlim bana bir parça et, bir parça kızarmış birşey, içmek için de bir bardak bira ver" diyerek, en olağan günlük bir ihtiyaç için bile ağır ve karmaşık bir üslûp kullanır.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere, iyi ve düzgün konuşmaya Reform çağında çok önem verilmekte, sözün gücüne inanılmakta, antik çağın söz söyleme üslûbu, yerini yavaş yavaş, az ve özlü konuşmaya bırakmaktadır. Başka deyişle, az sözle çok şey ifade etmek gibi, dilde geçerli olan "enerji tasarrufu" kanunu Luther'in dialektiği retoriğe yeğ tutması, kendi deyişle: "Dialectica docet-, rhetorica movet" (Dialektik öğretir, reotik harekete geçirir) sözleriyle açıklanabilir²⁹.

24 Weithase, op., cit., S. 81.

25 Weithase, op. cit. S. 82'den Tischreden, C. I. Nr. 1040 Weimar, 1912, S. 525.

26 Weithase, op. cit. S. 85'den Tischreden, C. IV. Nr. 4081 Weimar, 1916, S. 122.

27 Ludwig Meyer, "Luthers Stellung zur Sprache", (Dissertation), Hamburg 1930, S. 34. Weithase, op. cit. S. 83'den.

28 Weithase, op. cit. S. 83'den. Tischreden C. II. Nr. 1698, S. 186 Daha başka örnekler için bk. loc. cit. Nr. 2629 b. S. 559, C. III. Nr. 3237 a ve b, S. 230/ 1.

29 Weithase, İbid., S. 89'dan Tischreden, C. I. Nr. 2199 b. S. 360.

Gerçekten, saydığımız ünlü hatiplerin, kitleleri ardından sürükleyen siyasal alanda yeni sayfalar açan konuşmaları, Luther'in görüşünün isabetli olduğunu ortaya koymaktadır. Luther'in din alanında yaptığı reformun, ülkede süratle yayılması, göze hitabeden cansız, kansız harflerin meydana getirdiği incil çevresinin okunmasından çok, bu çeviriyi kilise kürsüsünden bizzat kendisinin, dile can ve kan veren ritim, tonlama vb. gibi özelliklere dikkat ederek okuması sağlamıştır. "Çevirisi yalnız gözle değil, kulakla da algılanmalıydı ki amacına ulaşsın"³⁰

Özet olarak, reform çağında, Luther yazı dilinde olsun, konuşma dilinde olsun çok önemli rol oynamış, Almanlar bu çağda Luther sayesinde, kendi dillerine önem vermeyi düzgün konuşmayı öğrenmişlerdir³¹.

13 2. Barok Devri:

Bunu izleyen Barok çağında ise, dili arılaştırmak ve dilin yazım kurallarını saptamak amacıyla dil cemiyetleri kurulmuştur. Ancak bu uğurda çalışan yazarlar ve onların üye oldukları dil cemiyetleri, "hitabet sanatın" dan çok (Redekunst), "konuşma sanatı" (Sprechkunst) ile uğraşmışlar, başka deyişle, dili anlaştırmamanın yanı sıra seslerin çıkış kurallarını saptamayı amaç edinmişlerdir.

Ağdalı ve *onomatopoetik* üslûbun geçerli olduğu Barok çağın da, Hörsdöffer, konuşma sanatının da önemini belirtenlerden biridir. Ancak antik çağın retorik etkisi izlerini kaybetmiş değildir.

17. yüzyılda, sanatkâr, şair ve dilbilimciler yazı ve konuşma dili üzerinde çalışmışlar, fakat söz söyleme sanatını, bu çağda ilk kez ele alan *Christian Weise* olmuştur. Antik çağda, söz söyleme sanatının en önemli basamaklarından biri olan "pronuntiatio"* yu söz söyleme sanatı alanına sokan Christian Weise:

"Drum lerne ich zur Rede schicken
Die muß des Geistes Bote seyn...
Die Zunge muß sich frey gewehnen
Der Mund muß in der Arbeit stehn
So kan das Werck den meister kröne
Dass wir im vollen lobe gehn
Nun fange was zu reden an
Dass ich dich besser sehen kan"³²

30 Fritz Schweinsberg, *Vorlesen, Vortragen und Erzählen*, Heidelberg 1957 S. 25.

31 Weithase, op. cit., S. 98.

* Kelimenin yalın anlamı "telâffuz" (Aussprache) olmakla beraber, antik çağda bu kavram altında, yazı dilini canlandırmak, yazıları dile getirmek" (Vorlesen, vortragen) diyebileceğimiz, yani alıcının kulağına ulaştırmak, başka deyişle, halk önünde bir metni yüksek sesle okumak anlamındadır.

32 Christian Weise, *Neue Erläuterter Politischer Redner*, Leipzig, 1684, S. 331.

Konuşma yeteneğini edinmeliyim
 Çünkü odur ruhun elçisi...
 Dilimi serbestçe hareket ettirmeliyim.
 Ağzım rahatça çalışmalı
 Böylece bu eylemin ustası olmalı
 Ki kişinin övgüsü yapılmalı
 Haydi başla söylemeye bir şeyi
 Ki daha iyi tanıyabileyim seni....."

diyerek konuşma dilinin, yazı dili karşısındaki gücünü belirlemeğe çalışmıştır. Yazarın seçtiği sözcükler ve kurduğu cümlelerle belirtmeğe çalıştığı nüansları, konuşmacı daha etkili araçlarla belirtebilir. Ölü harfler, oku yucunun gözü önünde cansız yattığı sürece, yazar, alıcısına, mesajın hangi yönünü daha önemle ve hangi maksatla iletmek istediğini belirtemez; oysa aynı mesaj, konuşmacının ağzında canlanıp dile geldiğinde, ses tonunu yükseltmek, uzun ya da amaca uygun biçimde, kelimeler arasında duraklamalar yapmak, bir kelimeyi ya da cümleyi maksada uygun biçimde çeşitli tonlarda tekrarlamak, alıcıya, vericinin fikir ve aynı zamanda, daha önemlisi maksadını açık seçik iletecektir. Oysa yazılı metin, sadece fikri iletir.

1.3.3. Aydınlanma Devri

Bütün bu çalışmalara ve çabalara rağmen Barok çağında olsun, onu izleyen "Aydınlık Devrinde" (Aufklärung) olsun söz söyleme sanatı, daha çok dinsel alanda önem kazanan bir sanattır. Özellikle papazların kilise kürsüsünden verdiği vaazlarla gelişmiş, "vaaz"en önem verilen bir tür haline gelmiştir. Bu alanda rol oynayanlarından, biri de Herder'dir. Herder, din adamlarından, halkı huşu ile ibadete teşvik edici vaazlar vermelerini ister.³⁴

1765 yılında "Tanrı sözcüsü" (Der Redner Gottes) adlı küçük yazısında, çocukken Mohrunge'de tanıdığı bir apazın vaaz tarzını anlatır. "Tanrı sözcüsü, üslûbu vakur, şairane değil ama süslü, Çiçero'yu taklit etmiyor ama öğretici, sihirbazlığa baş vurmamış ama güçlü" diyerek, papazların nasıl vaaz vermesi gerektiğini ve antik retorikğin artık örnek olarak alınmamasını belirtir³⁵. Böylece, kilisede verilecek vaazların, üslûp ve biçiminin kurallara bağlanması yoluna gidilmiştir, vaaz vermek bir söz söyleme sanatı haline gelmiş ve bu alanda pek çok kimse eğitim görmüş yetişmiştir.

Sanatı doruğuna çıkarmış ve kilisede verilen vaazların kurallara bağlanmasına karşı çıkmış, bu alanda yenilikler yapmış olan Dräscheke'dir.

34 7. G. Herder, Sämtliche Werke, Religion und Theologie C. X., Carlsruhe 1829, "Beilagen" S. 465.

35 Ibid., *Der Redner Gottes*, S. 471.

Onun yaptığı ilk aşama, antik çağın retorik kurallarını yıkmasıdır; bundan başka konuşmacının aynı sözcüklerden kurulu bir cümlede, sözcüklerin dizisini değiştirmeden sadece tonem çalımıyla, alıcıya çeşitli kasitler iletilebileceğine deyinmiştir. Her ne kadar Herder, eskiyi örnek almama hususunda uyarılarda bulunmuşsa da, o devirdeki hatipler bu tutkudan kurtulmuş değillerdi. Drâscheke bu aşamayı yaparak ve daha önemlisi sıkı kurallara bağlı konuşmayı reddedip, mümkün olduğu kadar serbest konuşmayı ön görerek, dinsel konuşmayla dünyevi konuşma arasındaki duvarın hiç olmazsa iki üç taşını yıkmış oluyordu. Bundan başka, konuşmada ağdalı üslûbu bir yana bırakıp, yalın cümlelerle ve hitap ettiği halkın kültür düzeyine inerek konuşmayı öğütüyordu. Çok etkileyici bir ses tonu, kilise salonlarını dolduran halk kitlesinin iki üç misline seslenecek kadar güçlü olan sesi ve kelime birliği için de hece vurguları, cümle birliği içinde kelime vurguları ile tonlama varyasyonlarını yapabilmesi, onu sahne artistliğine yöneltmiştir.

Aynı seslere sahip (Laut) kelimelerden kurulu, dolayısıyla her zaman ve her koşul altında aynı "anlamı" (Bedeutung) taşıyan bir cümleye, kelime dizisini değiştirmeden, sadece tonlama varyasyonları ile nasıl başka bir "kasit" (M'einung, Sinn) verildiğini görmek için Magdeburg Kilisesinde verdiği bir vaazdaki şu sözlerine bakalım:

"Die Ersten sagen nicht: richte *mich*, Gott. Sie richten nur Anrede. Die Zweiten sagen nicht: richte, mich, *Gott*. Sie hören nur auf Menschen. Die Dritten sagen nicht. *richte* mich, Gott. Sie fluchen statt zu beten"³⁶

Daha sonraki yıllarda, okullarda, özellikle seslerin vokal ve konsonların doğru çıkarımı üzerinde durulmuş bunların doğru ve düzgün çıkarılması öğretildikten sonra, anlamlı ve güzel okuma alıştırmalarına önem verilmiştir. 16. yüzyıl boyunca sarfedilen bütün çabalara rağmen, lâtince tam olarak bir yana bırakılmamış, Alman dili istendiği gibi her alanda kullanılmamıştır. 17. yüzyılda, bu çalışmalar yoğunlaşmış yine okullar çerçevesinde ve üniversitelerde, derslerin, takrirlerin almanca yapılması kararlaştırılmıştır. İlk kez almanca takrir vererek, bu harekete öncülük edenler Christian Thomasius ile Jean Üniversitesi sekreteri Kaspar Stieler olmuştur. Ancak dili anlaşırma çabasında oldukları için, söz söyleme sanatı alanında, buna önem vermiş olmalarından başka bir hizmetleri kaydedilemez.

Aydınlanma devrinden "Sturm und Drang" devrine geçiş devresinde, konuşma sanatının, antik çağın kurallarından kurtulup, Alman dilinin bünyesine göre gelişmesi için çalışmalar yoğunlaşmıştır. Okullarda, öğrencilerin kitaplar aracılığı ile edindikleri bilgileri, toplum önünde, anlamlı ve düzgün bir biçimde anlatabilmeleri için kurslar açılmıştır. Bu arada

36 Jrmgard Weithase, op. cit., S. 198'den Bernhard Drâscheke, Ausgewählte Predigten. Mit einer einleitenden Monographie von Gustav Viehweger (Die Predigt der Kirche, Klassikerbibliothek der christlichen Predigtliteratur IX. Bd), Leipzig 1890, S. XXIV.

kelimeleri iyi söyleyebilme yanında, hitabet için hemen ilk şart olan nefes ve sesi geliştirmek vb. gibi ayrıntılı çalışmalar okulların ders programlarında yer almış, Berlin'de başlayan bu hareket, diğer Alman Üniversiteleri ve yüksek okullarına da yayılmıştır.

Söz söyleme sanatı alanında, adı geçen devirde, önemli rol oynayanlardan biri de Gottsched'dir. Gottsched'in önemi, sadece edebi eserleri, ölü harflerin boyunduruğundan, onları toplum önünde okuyarak dile getirmek suretiyle, kurtarması değildir; bunu daha sonraki devirlerde başka yazarlar da yapmıştır; Gottsched aynı zamanda bu sanatı öğretici nitelikte çalışmalarıyla daha etkili olmuştur. Bunu da "ausführliche Redekunst" ve "Akademische Redekunst" adlı eserleri göstermektedir³⁷.

Gottsched zamanında ve sonraki devirlerde, Almanya'da, Alman dilini her yönden işleyen özellikle anlaştırmaya çabasında olan "Dil Cemiyetleri" Söz söyleme sanatına da programlarında yer vermiş, fakat istenen ve beklenen, başka deyişle, bugünkü amaca uygun bir gelişme kaydedilmemiştir. 18. yüzyılın başlarında da, halâ antik çağ söz söyleme sanatının etkisi görülmektedir. Bu alanda eğitim görmüş kimseler, Yunan ve Roma konuşma sanatı kurallarına ne kadar sadık kalırsa, o kadar çok itibar görmekteydiler. Dil cemiyetlerine yeni bir üyenin alınmasında olduğu gibi, herhangi bir üyenin ayrılışında da, bir resmi konuşma yapmak geleneksel hale gelmiştir.

Büyük Friedrich devrinde, ana dile verilen önem artmış ve çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bugün fonetik bilimi için ilginç olan ilk adım, Büyük Friedrich'in, Alman dilinin kulağa melodik gelmesi için "Mırıltı Sesi" (Murmellaut) denen [a] sesinin Alman ses sisteminde yer almasını önermesidir. Yine Büyük Friedrich'in önemli önerilerinden biri, belirli bir yönteme göre ve esaslı bir temele dayanan bir eğitimle hatipler yetiştirilmesidir. Son yüzyılların pedagogları gibi Büyük Friedrich de, bu yolda en iyi örneğin Quintilian olduğu fikrindeydi. Bu amaçla, okullardaki eğitim programlarında değişiklik yapılmasını, özellikle, söz söyleme sanatının programlarda yer almasını istiyordu. Böyle tekliflerde bulunduğu, Königsber'deki Dil Cemiyetine üye olduğu, özellikle Konuşma Diline bu kadar önem verdiği halde, kendisi, yazı ve konuşmada Fransızca kullanmıştır. Büyük Friedrich, üye olduğu bu cemiyette uzun yıllar çalışmış, onun uyarıları ile, cemiyet üyelerinin yapacağı konuşmalarda, örneğin hatibin kılığı, metnin uzunluğu, kısalığı, konuşurken iki kereden çok metne bakmaması, akıcı ve düzgün konuşması, hali tavrı vb. hususlar düşünülmüş, kurallara bağlanmıştı., bunlara uymayanlar cezalandırılıyorlardı.

Söz söyleme sanatının, önceki devirlere göre, daha bilinçli daha ciddi olarak işlendiği alan tiyatrodur. *Hans-Wurst'un* sahneden çekilmesiyle, irticalen oynanan tiyatro oyunları, yerini metne bağlı oyunlara bırakmıştı.

37 Ibid., S. 295 V.Ö.

Bu nedenle oyuncu, metindeki rolünü ezberlemeye ve şimdiye dek olduğundan daha büyük bir titizlikle canlandırmaya gayret etmektedir. Bundan başka, kent kent dolaşan tiyatro grupları, sahnede geçerli olan Yüksek Almanca'yı, Almanya'nın dört bucağına yaymaya başlamıştır. Çeşitli lehçeler sadece komedilerde kullanılıyordu, özellikle trajedi ve dramlarda yüksek Almanca'dan başkası yasaklanmıştı. Sahnedeki bu çaba, sadece düzgün ve ortak bir telâffuza yönelmekle kalmamış, metnin tümüne göre tonlamaya, ritme ve melodiye de önem verilmeye başlanmıştı. Sahne dilinde vurgulamanın, tonlamanın, önemine eğilen yazarlardan biri de *Lessing'tir*³⁸.

Aynı çağda *Klopstock*, kendi eserlerini bizzat okuyarak, sonraki yazarlar için de bu yolu açmıştır. *Klopstock*, yazımda reform yapmaya gayret ettiği gibi,³⁹ telâffuz sorunu üzerinde de durmuştur⁴⁰. Ritme de ayrıntılı olarak değinen *Klopstock*, şiir türünde hece süresinin mekanik olarak değil, "begriffmäÙig" (kavrama uygun) biçimde ayarlanmasını ön görmektedir. Yani, ona göre, "hece süresi" (Silbendauer), konuşmacının "kastine göre vurgulamasına" (Sinnakzent) sıkı sıkıya bağlıdır⁴¹.

Klopstock, dildeki "temporal" (Die Zeitdauer) "dinamik" (der Nachdruck) ve "melodik" (das Steigen Fallen) öğelerin harmonisinden, dilde, konuşmada çok önemli olan ritmin oluştuğunu ileri sürüyordu. Konumuz için en ilginç görüşlerinden biri, konuşmacının çeşitli ses tonu ile, bir cümleye, leksikal anlamının dışında, onun üstünde bir kasıt verebileceğini bilmesi ve konuşmacının bu yolda eğitilmesi gerektiğine işaret etmesidir⁴². *Klopstock*'un bütün bu görüşleri, daha çok, bilindiği gibi, şiir türü hakkında olmasına, bir şiirin okunmasındaki inceliklere yönelmesine rağmen, düz yazı biçimindeki metinlerin okunmasındaki inceliklere de eğilmiştir. *Klopstock*'un aşağıdaki dizeleri bunu göstermeğe yeterlidir.

"Wenn du wissenschaft lehrst und sie nicht mit lebender Anmuth.
Vortrâgst, gehet der Jüngling, der hört, zu dem lieberen Buche.
Schneller lernt er sie dort und besser, weil er sie froh lernt.
Aber es kann auch kein buch den erfreuender lehrer verdrängen,
Der, mit Beredsamkeit sprechend, den horchendenjüngling begeistert"⁴³.
Bilgi veriyor ve bunu canlı olarak çekicilikle . . . dile getirmiyorsan eğer,
seni dinleyen öğrencin, sevgili kitabı yeğler.

38 Daha çok bilgi için bk. Lessing, *Gesammelte Werke*, hrsg. von Paul Rilla, C. VI. Hamburgische Dramaturgie, Berlin 1954, S. 10, 22, 131.

39 *Klopstock*, über die deutsche Rechtschreibung (Fragmente über die deutsche Sprache), in: *Klopstocks Sammtlichen Werken*, C. IX, S. 330. V.Ö.

40 *Klopstock*, (Grammatische Gespräche) in: *ibid.*, 2. Gespräch: die Aussprache S. 12. V.Ö.

41 *Klopstock*, Die deutsche Gelehrten Republick, in: *op.cit.*, C. VIII., S. 261. V.Ö., (Grammatische Gespräche) I. Abtlg. 7. Gespräch: Die Kühn, C. IX., S. 179 V.Ö. II. Abtlg. III: Die Verkunst, C. IX, S. 298. V.Ö.

42 *Klopstock*, *ibid.*, S. 298. V.Ö.

Die deutsche Gelehrtenrepublik, *op.*, *cit.*, S. 101.

43 *Klopstock*, *Sämmtliche Werke*. C.V. S. 322.

Kitap onu büyülediğinden daha çabuk, daha iyi öğrenir ondan . .

Ama, hiçbir kitap, dinleyen öğrenciyi, söz sanatıyla hayran bırakan öğretmenin yerini dolduramaz

1.3.4. Sturm und Drang Devri:

Schiller, yakın arkadaşlarının çevresinde, kendi eserlerini okuyarak, konuşma sanatına önem vermişse de, çok başarılı sayılamaz⁴⁴. Buna karşılık *Goethe*, konuşma dili alanında, pratikte olsun, teoride olsun, çok etkilidir⁴⁵. *Goethe* için "yazı, dilin yozlaşmış bir biçimi, kendi kendine, sadece gözle okuma ise, konuşmanın acı acı homurtusudur"⁴⁶.

"Westöstlicher Divan" adlı eserindeki "Buch des Sangers" bölümünde yer alan ilk şiiri "Hegire" de:

"Wie das Wort so wichtig dort war,

Weil es ein gesprochenes wort war"⁴⁷.

dizeleri, kelimenin, söz haline geldiğince gücünün, etkisinin arttığını dile getirmektedir.

Goethe, aynı zamanda, çeşitli alanlarda ve özellikle Weimar Saray Tiyatrosunda oyunculara "konuşma eğitmeni" (Sprecherzieher) olarak ders vermiştir⁴⁸. Bunlardan başka, *Herder*'in dil alanındaki çabaları ve görüşleri kayda değer. Özellikle, konuşma dili ve söz söyleme sanatına, pratikten yetişme bir "Mimber Hatibi" (Kanzelredner) olarak ne kadar değer verdiğini görmüştük*. Dil sorunları üzerine eğilmesi, uzun yıllar pratik bir konuşmacı olarak edindiği tecrübelere dayanır. Çok sayıda eyaletlere ayrılmış olan Almanya'da, bir o sayıda lehçe olduğundan, ortak bir konuşma dili yaratmak çabası, her devirde görülmektedir. *Herder* de bu noktaya değinmekte ve okullarda okuma ve konuşma alıştırmaları yapılmasının, istenen bu ortak konuşma dili ve ortak telâffuz için şart olduğu fikrindedir. Bunun yanı sıra, duyarak anlama alıştırmalarının yapılması gerektiği, öğrencilerin duyusunun bu çeşit alıştırmalarla güçlendirilebileceği kanısındadır. "Çünkü konuşmayı duyarak öğreniyoruz; çocukluk çağında nasıl ve ne duyarsak, konuşma organlarımız onları tekrarlayarak, o söz ve sesleri telâffuza alışıyor ve yaşantımız boyunca da, o alışkanlığını koruyor"⁴⁹

44 Daha fazla bilgi için bk.

Erich Funke, *Schiller im Gespräch und Vortrag*. Sprechkundliche Arbeiten, yayınlayan: Frankfurt Üniversitesi Almanca Konuşma Bilimi Enstitüsü Walter Wittsack, Frankfurt a/ M. 1959. Eberhard Stock, *Schillers Verhältnis zur gesprochenen Sprache*, Veb. Max Niemeyer Verlag-Halle (Saale), 1966.

45 J. Weithase, *Goethe als Spracher und Sprecherzieher*, Weimar 1949.

46 *Goethe*, *Dichtung und Wahrheit*, 2. kısım, 10. kitap, jub. Ausg., C. 23., S. 279.

47 *Goethe*, *westöstlicher Divan*, Jub. Ausg. C.V. S. 3.

48 J. Weithase, op., cilt., S. 107 V.Ö.

* "Supra".

49 *Herder*, (Von der Ausbildung der Rede und Sprache in Kindern und Jüngling), *Sammtliche Werke*.

Herder için, kişinin ilk öğretmeni "duyu organı"dır. (Hörsinn); kişi duymasaydı, dili de yaratamayacaktı.⁵⁰ Ancak okullara konmasını öğütlediği, konuşma ve okuma eğitiminde, hiçbir zaman taklit yoluna gidilmemesi, çünkü kişinin düşünce ve duygularıyla, konuşma biçimi arasında sıkı bir ilişki ve konuşmanın ruh ve düşüncenin bir yankısı olduğuna göre, her toplumun kendine özgü bir konuşma sanatı edinmesinin gerektiği fikrindedir. Konuşma sanatı, her toplumun karakterini uygun bir karakter taşımaktadır⁵¹. Yazılmış olan kitaplar, kütüphane raflarında, ölü harflere gömülüp kalmamalı, konuşmakla, yüksek sesle okumakla dile getirilmeli ki, kalbe işlesin, bellekte yer etsin⁵². Çeşitli yazarların, çeşitli türdeki eserlerinin, hikâye, masal, sohbet, monolog, diyalog, şiir, komedi, trajedi vb. her birinin karakterine uygun bir melodi ile okunması öğretilmelidir⁵³.

Dili hümanist açıdan ele alan Herder, konuşma sanatı eğitimiyle, toplumda millî bilincin ve milli karakterin yerleşeceği fikrindedir⁵⁴. Kulağa seslenen bu eğitimle, toplumun düşünme tarzı oluşacaktır. Bu eğitim, siyasi açıdan bölünmüş Almanya'yı birleştirme gücündedir. Konuşma dili alanında, görüldüğü gibi, ilk tohumlar, okul tiyatrosu ve kilise de filizlenmiştir.

Devrin düşünürlerinden J. Gottlieb Fichte de, konuşma dilinin, yazı diline karşı olan gücünü anlayan, konuşma dili ve sanatına çok önem veren, hatta, kendisinin doğuştan konuşmacı olduğunu söyleyen ve bu yeteneğini geliştirmek için özel ders alan bir düşünürdür⁵⁵.

Klasik çağda, *konuşma dili* alanındaki çalışma ve çabalarıyla, konuşma sanatının gelişmesine öncülük eden, pedagoğ, şair, sahne sanatçısı vb. kim-seler 19. yüzyıl boyunca bu çalışma ve çabalarını sürdürmüşlerdir. Okul alanında önce öğretmenlerin konuşma eğitiminden geçmesi ön görülmüştür.

Çoğu kötü konuşan öğrencilerin, yanlışlarını düzeltmek ve güzel konuşmayı öğretmek için, önce öğretmenin bu bakımdan mükemmel olması gerekir "ama hangi öğretmen için bu bakımdan mükemmel diyebiliriz"⁵⁶ Herder'de, daha önceleri buna "düzgün ve doğru" okuma ve "hitabetine" yöntemleri saptanmalı ve okul ders programlarında yer almalıdır⁵⁷, diyerek değinmiştir. "Önce eğiticiler rasyonel bir eğitim görmeli; eğiticiler, canlı, anlamlı, düzgün konuşabilmeli, hatta jest ve mimiklerine dek, ses tonu var-

50 Herder, (Über den Ursprung der Sprache) *Sämtliche Werke*.

51 Herder, op., cilt., S. 218.

52 Herder, ibid., S. 221. V.Ö.

53 Herder, ibid., S. 223 V.Ö.

54 Herber, ibid., S. 222.

55 Rudolf Eucken, *Einleitung* (S. 111) zu Fichtes "Reden an die deutsche Nation". Leipzig 1909 Fritz Medicus, J. G. Fichte, *Dreizehn Vorlesungen*, Berlin 1905 Ernst Bergmann, Leipzig, 1919 Fichtes Briefe,.

56 Johann Gottlieb Radlof, *Die Sprachen der Germanen in ihren sammtlichen Mundarten*, Frankfurt a.m. 1817, S. XVII/ XVIII ve XX.

57 Herder, *Sämtliche Werke*, Suphan Ausgabe, 30. B. Berlin 1889, Anhang. Entwürfe und Ratschläge über Gang und Art des Unterrichts. S. 460 V.Ö.

stasyonları ve ritim bir uyum oluşturmalıdır⁵⁸". Konuşma biçiminin oluşup gelişmesinde, çevrenin çok etkisi olduğu görüşüyle, yalnız öğretmenlerin değil annelerin de bu hususta eğitilmesi gerektiği fikrindedir⁵⁹.

Kişinin konuşma biçimi, sosyal çevresine, mesleğine, eğitim düzeyine paralel olarak oluşur. Bu nedenle, özellikle en yakın sosyal çevresi olan annenin gerçekten rolü çok büyük olmalı ki, insanın esas diline "ana dili" deniyor. Böylece, bugünkü teknik olanakların çerçevesi bile, konuşmada çok büyük rol oynayan, telâffuz, nefes ve ses eğitimi, konuşma melodisi, konuşma temposu, sesin tınlama rengi vb. sorunlara eğilmeye başlanmıştır⁶⁰. Pedagoglar, konuşma eğitimi için yeni yöntemler geliştirmeye çalışmıştır; fakat çalışmaların ağırlık noktasını daha çok yazı dilindeki üslup yöntemleri oluşturmaktadır; konuşma dili alanında da, yöntemler ve entonasyon kuralları geliştirilmesi gerektiği en çok bu yüzyılda üstünde durulan bir sorun haline gelmiştir⁶¹.

3.5 . Realizm ve Natüralizm Devri

Realizm ve Naturalizm devri, antik dünyayı taklitçiliğe en çok tepki gösteren devirlerdir. Almanya'nın o devirde içinde bulunduğu siyasal ve sosyal koşullara uygun nitelikte bir konuşma sanatı geliştirme çabalarına rağmen, tam bir başarı söz konusu değildir⁶². Çünkü 19. uncu yüzyılın ikinci yarısından, sonuna dek bu alandaki çalışmaların ağırlık merkezini telâffuz çalışmaları teşkil etmektedir. Bunu da aşağıdaki nedenlere bağlamak mümkündür. "1. İlk kez 19. uncu yüzyılın sonlarında, "Yüksek Almanca'nın" okullarda resmi dil olarak kabul edilmesi"⁶³. "Siyasal ve coğrafya bakımından çeşitli eyaletlere ayrılmış olan ülkede, bir o kadar da diyalekt olduğundan, her bölgede "yüksek almanca" gramer kurallarının, ses sisteminin ve onun doğru telâffuz biçiminin, yabancı bir dil gibi öğretilmesi gerekiyordu. 2. "Fonetik" disiplininin dilbilim alanında yer almağa başlaması; (bizi burda fonetiğin tarihi gelişi* değil, niteliği ilgilendirmektedir;) ele aldığımız konu "Konuşma sanatı" (Redekunst) dır; oysa fonetik "söz sanatı" (Sprechkunst) nı konu edinen bir disiplindir. 19. uncu yüzyılın son-

58 Christian Gotthilf Salzmann, "Ameisenbüchlein" yayınlayan: Karl Heilmann "Quellenbuch zur Padagogik" te, Leipzig 1909, S. 172-225.

59 Pestalozzi, seçilmiş eserleri, yayınlayan Friedrich Mann, C. III, (5.B.) Langensalze 1906, S. 196 V.Ö.

60 J. Weithase, op., cit., S. 422 V.Ö.

61 Karl Bormann, *Methodische Anweisung zum Unterricht in den deutschen Stilubungen*, Berlin 1836 S. 35 V.Ö.

62 J. Weithase, op., cit., S. 432 V.Ö.

63 Konrad Fischer, "Unsre Muttersprache im neunzehnten" in; zeitschrift des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins. XV. jg. 1900 Nr. 4, S. 92.

* Fonetik'in tarihi gelişmesi için bk: Nevin Selen, Türkler için Alman Dilinin telâffuz kuralları, Ankara 1970.

larına kadar, halâ "konuşma sanatı" bilim alanında, bütün çabalara rağmen, yer almamıştır, söz sanatı daha çok işlenmektedir. Fonetik disiplini, uzun yıllar süren fiziksel ve fizyolojik çalışmalardan sonra* okullarda yer almış özellikle öğretmenlerin fonetik eğitimi görmesi ön görülmeye başlamıştır. Okullar çerçevesinde başlayan bu hareket üniversitelere de sıçramış, 1800 lerde Berlin, Marburg, Freiburg Üniversitelerinde de, "Genel Fonetik" "Özel Fonetik" "Ses fizyolojisi" hakkında *Wilhelm Wietor* ve başkaları ders vermeğe başlamış ve bu disiplin, üniversite öğretim programlarına yerleşmiştir. Böylece konuşma dilinin, ses sistemi, incelenmeğe ve "söz sanatına" gerekli önem verilmeğe başlamış "konuşma sanatı" na ise, yüzyılın sonlarında, başarısız birkaç denemesine rağmen Schiller, Goethe, R.U. Rilke, Gerhart Hauptmann, Stefan George vb. gibi şair ve yazarların, bizzat ya kendi ya da başka yazarların eserlerini okumalarıyla değinilmiştir⁶⁴.

Oysa, karşılıklarını vermeğe çalıştığımız terimlerden de anlaşılacağı gibi bu kavram altında "güzel konuşma, güzel hitabetine" sanatı anlaşılır. Konuşma dili kavramı altında da, dilimizde tam karşılığını veremeyeceğimiz "reden" ve "sagen" kavramları arasındaki farkı belirtmemiz gerekir.

"Konuşmak" (sprechen, speech) kişinin karşısındakiyle anlaşmak için, baş vurduğu bir eylemdir. Bu eylem için birinci koşul, bir "verici" Sender, Sprecher) ile bir ya da daha çok "ahcı"nın (Empfänger, Hörer) varolması; ikinci koşul, verici ve alıcının aynı dili bilmesidir. Verici, konuşma organlarının düzgün çalışması sonucu fizyolojik bir eylemle bir "ses akımı" (Laustrom) üretir ve bu ses akımı, alıcının kulağına ulaşır; fiziksel bir eylemle alıcı tarafından duyulur. Verici ve alıcının aynı dili bilmesi halinde, bu ses akımının işaret ettiği kavramlar da algılanacak ve karşılıklı anlaşmayı sağlayan olağan adı "konuşma eylemi" olacaktır. Fizyolojik ve fiziksel bir eylem olan konuşmada, verici bilinçsiz olarak, söz konusu dilin gramer ve ses yapısı kurallarını uygular. Bu kurallara uygun olarak ürettiği "ses akımı" ile verici alıcıya birşey söyler (sagen) onunla konuşur (sprechen).

Oysa, "insan oğlunun ağzından çıkan bu ses akımı, tanrı gücüyle eş değerde olabilir, yeter ki kişi gerçek anlamda" "konuşsun" (reden)⁶⁵.

* Fonetik gelişmesi hakkında kaynak için bk: Bibliographie zur Phonetik und Phonologie 1971 Hellmut Geissner, Sprechkunde und Sprecherziehung Bibliographie der deutschsprachigen Literatur, 1955-1965, Düsseldorf, 1968.

64 Daha fazla bilgi için bk:

Irmgrad Weithase, *Anschaungen über das Wesen der Sprechkunst von 1775 bis 1825 Berlin 1930, özellikle S. 136-139 Die Geschichte der deutschen Vortragskunst im 19. Jahrhundert*; Weimar 1940, özellikle S. 183-200; S. 251-258 Goethe als Sprecher und Sprecherzieher, Weimar 1949, özellikle S. 18-67 Stötzer, op., cit., S. 231 V.Ö.

65 Adam Müller, *Vonderpolitischen Beredsamkeit und deren Verfalle in Deutschland 1812. Ges. Schr. J.C., München, 1839, S. 330.*

KAYNAKÇA

- Aristoteles.** *Die Lehrschriften*, herausgegeben, "bertragen und in ihrer Entstehung erläutert von Dr. Paul Gohlke, Ferdinand Schöningh Paderborn 1959.
- August, Friedrich. Tholuck, G.** *Lebenszeugen der Luthenischen Kirche aus allen Ständen vor und während der Zeit des 30. Kriges*, Berlin 1959.
- Beloch, Julius.** *Die Attische Politik seit Perikles*, Leipzig Teuber 1884.
- Bergmann, Ernst.** *Fichtes Briefe* Leipzig 1919.
- Blass, Friedrich.** *Die attische Beredsamkeit*, C. I. Teubner B.G. Leipzig, 1868-1880.
- Blass, Friedrich, Damaschke, Adolf.** *Geschichte der Redekunst*, Verlag von Gustav Fischer, Jena, 1921.
- Bormann, Karl.** *Methodische Anweisung zum Unterricht in den deutschen Stilübungen*, Berlin 1836.
- Cicero.** *Vom Redner*, çev. Julius Friedrich, Karl Dilthey, Veraig der F.B. Stuttgart für Destreich in Commis 1829 ve Buchhandlung von Mörschner in Wien 1833.
- Cruel, R.** *Geschichte der deutschen Predigt in Mittelalter*, Detmold: Meyer, 1879.
- Curtius, Ernst Robert,** *Europäische Literatur und Lateinisches Mittelalter*, Berlin 1969.
- Eucken, Rudolf.** *Einleitung (s. III) zu Fichtes "Reden an die deutsche Nation"*, Leipzig 1909.
- Fischer, Konrad.** "Unsere Muttersprache in neunzehnten" in; Zeitschrift der Allgemeinen Deutschen Sprachvereins.
- Funke, Erich.** *Schiller im Gespräch und Vortrag*, Sprechkundliche Arbeiten, yayınlayan: Frankfurt Üniversitesi Almanca konuşma bilimi Enstitüsü Walter Wittsack, Frankfurt a/M. 1959.
- Geissner, Hellmut.** *Sprechkunde und Sprecherziehung Bibliographie der deutschsprachigen Literatur*, 1955-1965, Düsseldorf, 1968.
- Goethe,** *Westöstlicher Divan*, Jub. Ausg.
- Goethe,** *Dichtung und Wahrheit*, 2. Kısım, 10. Kitap, Jub. Ausg.
- Gomberz, Heinrich.** *Sophistik und Rhetorik*, Verlag von B.G. Teubner, Leipzig, Berlin 1912.
- Grundt,** *Politik und Gesinnung bei Demonsthenes*, Ein Versuch zum Bilde der Politik des Demonsthenes in Anschluss an d. 13. Rede Nieft 1939.
- Herder,** *Sämtliche Werke, Religion und Theologie C. X.* Carlsruhe 1829, "Beilagen"

- Herder.** Sämtliche Werke, Über den Ursprung der Sprache.
- Herder.** Sämtliche Werke, Von der Ausbildung der Rede und Sprache in Kindern und Jüngling.
- Herder,** Sämtliche Werke, Suphan Ausgabe, 30. B. Berlin 1889, Anhang. Entwürfe und Ratschläge über Gang und Art des Unterrichts.
- Hildegard, Gauger.** *Die Kunst der politischen Rede in England*, Tübingen Niemeyer, 1952.
- Jaeger, W.** *Demosthenes, der Staatsmann und sein Werden*, Berlin, Gruyter 1939.
- Irmgard, Weithose.** *Zur Geschichte der gesprochenen deutschen Sprache*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1961.
- Klopstock,** Über die deutsche Rechtschreibung
- Klopstock,** Grammatische Gespräche
- Klopstock,** Die deutsche Gelehrten Republick.
- Klopstock,** Sämtliche Werke
- Lessing,** *Gesammelte Werke*, hrsg. von Paul Rila, C. VL. Hamburgische Dramaturgie, Berlin 1954.
- Linn Marie - Luise.** *Studien der deutschen Rhetorik und Stilistik in 19. Jahrhundert*, N.G. Elvert Verlag Marburg, 1963. ,
- Marbach, Johannes.** *Geschichte der deutschen Predigt vor Luther*, Berlin 1874.
- Medicus, Fritz; Fichte, J.G.** *Dreizehn Vorlesungen*, Berlin 1905.
- Meyer, Ludwig.** "Luthers Stellung zur Sprache", (Dissertation Hamburg 1930.
- Norden, Edvard.** Die antike Kunstprosa. CIL, Darmstadt, 1958.
- Pestalozzi.** Seçilmiş eserleri, yayınlayan Fiedrich Mann, C. III, Langensalze 1906.
- Pohlenz.** Gestalten aus Hellas, verlag F. Bruchmann, München, 1905.
- Salzman, Christian Gotthilf.** "Ameisenbüchlein" yayınlayan: Karl Heilmann" Quellenbuch zur Pädagogik" te, Leipzig 1909.
- Schäfer, Arnold.** *Demosthenes und seine Zeit*, 3. C. Leipzig Teuber, 1856-1858.
- Schweinsberg, Fritz.** *Vorlesen, Vortragen und Erzählen*, Heidelberg 1957.
- Seel, Otto.** *Çığero, Wort, Staat, Welt*, Stuttgart Klett 1953.
- Selen, Nevin.** Entonasyon Analizleri, Ankara 1973.
- Selen, Nevin.** Türkler için Alman Dilinin telâffuz kuralları, Ankara 1970.
- Stock, Eberhard.** *Schiller Verhältnis zur gesprochenen Sprache*, Veb. Max Niemeyer Verlag-Halle (Saales,) 1966.

- Stötzer, Ursula.** *Deutsche Redekunst in 17. und 18. Jahrhundert*, Max Niemeyer Verlag, 1926.
- Volkman, Richard.** *Die Rhetorik der Griechen und Römer*, Berlin Ebeling et Plahn.
- Weithase, Irmgrad.** *Anschauungen über das Wesen der Sprechkunst von 1775 his 1825*, Berlin 1930. *Die Geschichte der deutschen Vortragskunst in 19. Jahrhundert*; Weimer 1946.
- Weithase, Tischreden.**
- Weithase, Irmgrad/ Drascheke Bernhard.** *Ausgewahlte Predigten. Mit einer einleitenden Monographie von Gustav Viehweger*, Leipzig 1890.
- Weithase Irmgrad.** *Goethe als Spracher und Sprecherzieher*, Weimar 1949.
- Weise, Christian.** *Neue Erlautheter Politischer Redner*, Leipzig 1684.
- Westermann, Anton.** *Geschichte der Beredsamkeit in Griechenland und Rom*, Fakülte Dergisi 30
C. II., Leipzig, Verlag von Yahann Abrosius Barth, 1833Ö1835.
- Zucker, Friedrich..** *Der Stil des Gorgias nach seiner inneren Form*, Sitzungsberichte der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst. Berlin 1956.